

Fazlulloh ibn Ro'zbexon hayot yo'lini o'rganish va tahlil qilish

Yakubova Sitora Sharipovna

Annotatsiya: XVI asr Buxoro siyosiy hayoti haqidagi tarixni eng samarali va so'nggi usullari yordamida ochib berish, bu davr siyosiy hayotiga nisbatan turli davrlarda yashab ijod qilgan tarixchilar ya'ni, XX asr o'rtalaridagi tarixchilar-olimlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar, mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ishlar, shuningdek, XX asr oxirlaridan xorij mamlakatlarida amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar, ular tomonidan bildirilgan fikr va mulohazalarini tadqiq etish va tahlil etish, shu orqali Buxoro tarixini yanada rivojlanishiga hissa qo'shishdan iboratdir.

Kirish so'zlar: "Mehmonnomayi Buxoro", Nuri Islomiya, Buxoro, Movarounnahr, Muhammad Solihning "Shayboniynoma", Mirzo Muhammad Haydarning "Tarixi Rashidiy"

Afzaluddin Fazlulloh ibn Jamoluddin Ro'zbexon ibn Fazlulloh ibn Muhammad Xunjiy al-Isfixoniy (1457-1521) - o'rta asr fors tarixchisi, olimi va shoiri. U Oqqo'yunlilar davlati, Temuriylar davlati va Shayboniylar davlati tarixini yetarlicha batafsil yoritgan va yozgan olim sifatida tanilgan. Diniga ko'ra sunniy, shayboniylar tarafdori. Fazlulloh ibn Ro'zbexon 1457-yilda Sheroz shahri yaqinidagi Xunji qishlog'ida, o'sha paytda Oqqo'yunlilar davlati hududida tug'ilgan. Uning otasi ko'zga ko'ringan islom ilohiyotchisi va faqih - Isfaxon zodagonlaridan bo'lgan Jamoliddin Ro'zbexon bo'lib, keyinchalik Tabrizga ko'chib kelgan. Fazlulloh ibn Ro'zbexon bolaligida ham, o'smirligida ham Sheroz va Isfahon madrasalarida tahsil olgan. Isfahonda tahsil olib, shu shaharning nisbasini qabul qilib, keyinchalik Ro'zbexon Isfahoniy nomi bilan mashhur bo'lgan. 1474-yilda 17 yoshida Hijozga, ikkinchi marta 25 yoshida esa Makkaga sayohat qiladi va u yerda Qur'on va arab adabiyotini o'rganadi, misrlik va hijozlik shayx va olimlarning darslarini tinglaydi. Bo'lg'usi olim Ibn Ro'zbexon dunyoqarashining shakllanishida mashhur misrlik tarixchi va tilshunos Shamsuddin Muhammad as-Saxaviydan(1427-1497) olgan darslari katta ahamiyat kasb etdi. Shundan so'ng Madinada tahsil oldi. 1482-yilda Qohirada tahsil oldi. Yoshligidan fors tilida she'r yoza boshlagan Ibn Ro'zbexon o'qishni tamomlagandan so'ng Tabrizga ko'chib o'tadi va u yerda Sulton Yoqub davrida saroy a'yonlaridan biri bo'lgan. Ikkinchi sayohatidan Sherozga qaytib kelgan Ibn Ro'zbexon "Xalli tajrid" va "Badi' az-zamon fi qissat Hay ibn Yaqzon" ("Hayy ibn Yaqzon qissasi haqida zamon ajoyibotlari") nomli asarlarni yozdi. Marhum arabshunos olim M. A. Salsning fikricha,

keying asar Ibn Sino va XII asr faylasufi Ibn Tufayl risolalari mavzuiga taqlidan yozilgan. 892/1486 yili Ibn Ro'zbexon bizgacha yetib kelmagan mazkur asarni Oqqo'yunlilar sulolasidan bo'lgan Sulton Yoqubga (884/1479-895/1490) taqdim etadi va shu yildan boshlab u Sulton Yoqub devoniga kotiblik xizmatiga o'tadi. 897/1490 yili kotib-olim Sulton Yoqub davlatni idora etgan davriga oid "Dunyo ziynati bo'lgan Aminiy tarixi" nomli asarini yozib tugatadi. Bu asarning qo'lyozma nusxalari Parij va London kutubxonalarida saqlanmoqda. 1957-yili yirik sharqshunos olim V. F. Minorskiy tomonidan bu asarning qisqartirilgan inglizcha tarjimasi Londonda nashr etildi. 1490-yilda Sulton Yoqub vafotidan so'ng uning o'rniga Boysang'ur bin Yoqub keladi va Ro'zbexon Oqqo'yunli saroyida xizmat qilishda davom etadi. Ibn Ro'zbexon 909-1503-yili Eronda davlat tepasiga Ismoil I ning kelishi bilan Tabrizdan Kushonga kelishga majbur bo'ladi. Bu yerda shia mazhabida bo'lgan Hasan ibn Muayyad al-Hilliyning (1250-1325) "Haqiqat yo'li.." nomli asariga qarshi o'zining "Noto'g'ri yo'ldan qaytish" nomli munozarali asarini yozadi. 909-1503-1504 yili Ibn Ro'zbexon shialar ta'qibi ostida Xurosonga qochishga majbur bo'ladi. Keyinchalik u Temuriylar davlatiga qarashli Hirotga ko'chib o'tadi va Husayn Boyqaro qo'l ostidagi saroy a'yonlaridan biriga aylanadi. Bu yerdagi siyosiy hodisalar tezda olimni Muhammad Shayboniyxon (1500-1510) huzuriga, Buxoroga borishga majbur qiladi. Bu yerda yashagan davrda Ibn Ro'zbexon bir qancha asarlar yozdi. Jumladan, 914/1508-1509 yili "Mehmonnomayi Buxoro" ("Buxoro mehmonnomasi") nomli yirik, qimmatli tarixiy asarni yozgan 1510-yili Shayboniyxonning vafotidan keyin Ibn Ro'zbexon Samarqandda yashaydi. Ko'p yillardan so'ng Buxoroga ko'chib o'tadi va Shayboniylar davlatida Ubaydullaxon qo'l ostidagi saroy a'yonlaridan biriga aylanadi. Bu davr haqida u o'zining "Suluk al-muluk" ("Podshohlarga yo'l-yo'riq") nomli asarida yozadi.

Kotib, olimning "Suluk al-muluk" nomli asari shariatning yo'l-yo'riqlari asosida davlatni idora qilish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, 15 bobdan iborat. Bunda shoh saroyidagi lavozimlarga kishilarni tayinlash, ularning vazifalari, haj marosimini tashkil etish, juma kunida bo'ladigan yig'ilishlar, hayitlar, xayru ehsonlar tarqatish, soliqlar joriy qilish va ularni yig'ib olish, topib olingan va davlat hisobiga o'tkazilgan mol-mulklar, jazo berish qonunlari, qo'zg'alonlarni bostirish, urushda olingan o'ljalarni taqsimlash, turli davlat qonunlari, xristian va yahudiylarga munosabat kabi masalalar talqin etilgan. Bu asar bizgacha bir necha nusxalarda yetib kelgan bo'lib, uning Ibn

**"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR" RESPUBLIKA ILMIIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
Volume 1, Issue 7, Noyabr 2023

Ro'zbexon qo'li bilan yozilgan dastxati SSSR FA Sharqshunoslik institutining Leningrad bo'limida saqlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev I, Hikmatullayev H. Samarqandlik olimlar. - Toshkent: "Fan". 1969.
2. Hasano'ja Nisoriy. Muzakkiri ahbob. - Toshkent. 1993.
3. Madraimov A, Fuzailova G. Manbashunoslik - Toshkent: "Fan" - 2006.
4. Azamat Ziyov "O'zbek davlatchilik tarixi" . - T.: Sharq, 2001.